

N.F.S. Grundtvig [Anmeldelse af] “Om Verdens-Bygningen, af A. Aschlund”

Offentliggjort første gang i *Grundtvigs Værker* version 1.12, april 2018

Denne pdf er en læseversion af værket uden kommentarer. Værket findes digitalt med punktkommentarer, indledning, tekstredegørelse og faksimiler på www.grundtvigsværker.dk

Tilføjet tekstredegørelse i version 1.16, november 2020

Tekstkilder

A *Førstetrykket*, 1831 (SJ: 491)

Andre udgaver

Gskv Grundtvigs skoleverden 1

Teksten er etableret af Holger Berg

Punktkommentarer og indledning er skrevet af Holger Berg, redigeret af Klaus Nielsen og Vibeke A. Pedersen

Tekstredegørelse er skrevet af Holger Berg, redigeret af Kirsten Vad og Krista Stinne Greve Rasmussen

Tilsyn ved punktkommentarer og indledning dr.phil. Ole Vind

PDF ved Kim Steen Ravn

Copyright: *Grundtvigs Værker* 2026

[[A:278]]

Om Verdens-Bygningen, af A. Aschlund.
Khavn. for den Wahlske Boghandling 1830
(recenseret i Maanedsskriftet for Literatur,
anden Aarg. syvende Hefte.)

Om Magnetens Forhold til sine Poler etc. af A.
Aschlund. Khavn. for den Wahlske
Boghandling 1830.¹

Man vil maaskee undre sig over, at see disse Smaa-Skrifter anmeldte i et Maanedes-Skrift for *Christendom* og *Historie*, og ovenikjøbet anmeldte af en Forfatter, som aldrig har gjort mindste Fordring paa at kjende meer til Astronomi og Mathematik, end Man

for 30 Aar siden behøvede, for at slippe fra dem ved Examen. Naar Man imidlertid seer, at det ene er fra en theologisk og historisk Stand-Punkt jeg betragter Phænomenet, haaber jeg Man vil indrømme, at hvis Materien ellers staaer i noget Forhold til disse Ting, kan der foreløbig Intet være at indvende enten mod Personen eller Stedet.

Naar Man nu kun veed, at hine Smaa-Skrifter ei allene erklære det i Astronomien nu en Tidlang herskende *Copernicanske* System aaben Feide, men |A:279| tillige stræbe at forklare et saa mærkeligt Phænomen, som Compassets Mis-Viisning, paa en yderst simpel Maade; da maatte begge Dele aabenbar være gjort meget stymperagtig, hvis en saadan Sjeldenhed i Literaturen ei skulde tildrage sig en Historikers Opmærksomhed, der, han være nu for Resten som han er, finder Fornøielse i og stræber at drage Fordeel af alle paafaldende Vendinger i den menneskelige Tanke-Gang.

For Theologien, især den Christelige, synes derimod vistnok de Astronomiske Systemer, og Revolutionerne i dem, at maatte være en høist ligegyldig Ting, da Theologien, som bekjendt, ei skal sysselsætte sig med Himmel-Legemerne, men kun med Himmel-Aanderne² og især med Ham som skabde baade Himlen og Jorden og Alt hvad der er i dem. Det Copernicanske System, eller rettere dets Tilbedere, har imidlertid nødt de Christelige Theologer til at giøre en Undtagelse, fordi det deels blev dem paatrængt, som et exegetisk Hjælpe-Middel ved Skrift-Fortolkningen, og deels forelagdes Menigheden, baade som en *Troes-Artikel*, de *blindthen* skulde antage, og som et Beviis paa, hvor *mislig* en *Sag* det var |A:280| at beraabe sig paa *Skriftens Ord*, der i dette Stykke viste sig at være aldeles uefterrettelige.

Mod denne Astronomernes Anmasselse maatte naturligviis Christelige Theologer protestere, thi det maatte nu hænge sammen med Solens Gang eller Stil-Stand, som det vilde, saa havde Astronomerne dog ikke mindste Ret til at fordre *Tro* paa deres *Giætnings* Rigtighed, og lige saalidt Ret til at udgive Noget, Man paa deres Ord skulde *troe*, for et *Beviis* mod Rigtigheden af Skriftens Tale-Brug. Vil Man indvende, at denne Misbrug af en videnskabelig Hypothes ikke maa tilskrives *Astronomerne*, men kun Christendommens og Bibelens uastronomiske Fiender, der maatte gribe til Allehaande i Kampen mod stærke Modstandere, da har jeg ei stort derimod; men vist er det dog, at Astronomerne i Almindelighed tog det meget ilde op, naar for Ex. jeg tog mig den nødvendige Frihed at smile ad den Paastand, at vi skulde troe det attende Aarhundredes Astronomer bedre end vore egne Øine og Bibelens Ord. Vist nok vilde de Intet høre om, at det var *blind Tro*, de forlangde, men paastod, de havde de mest *evidente Beviser* for hvem der var dygtig til at fatte dem, og spurgde Man da, om ikke dog *Tyge Brahe*, f. Ex. skulde været dygtig til at indsee, hvad der, uden nogen ny Aabenbaring, var blevet heel tarvelige astronomiske Hoveder i det attende Aarhundrede saa evident, da hørde Man

strax, at det var kun af *theologiske Grunde*, gamle Tyge havde **|A:281** lukket sine Øine derfor, eller ladt som han lukkede dem; men saadanne korte Svar paa fri Haand har naturligviis aldrig kunnet tilfredsstille mig. Jeg vovede nemlig at mene, at hvad Man ikke engang kan gjøre evident for en Videnskabs-Mand af et andet Fag, med nogenledes Hoved, det maa dog *ikke* være saa *ganske soleklart*, og bør i alt Fald slet ikke bydes Almuen, og jeg paastod tillige, at den kiærlige Formodning om Tyge Brahe hverken havde mindst historisk Grund, eller psykologisk Rimelighed; thi at Tyge, om han havde været Copernicaner i Hjertet, kunde, ligesom Copernicus, udtrykt sig beskedelig, og gjort et tvetydigt Buk for Theologerne, det lod sig høre, men at han skulde offere sin videnskabelige Ære paa Theologiens Alter, uden engang at ymte om den Selv-Fornægtelse, det lignede hverken Tyge, eller nogen Systematiker, jeg enten i Livet eller i Historien har mødt. Herved maatte jeg, som hverken fandt Lyst eller Tid til at blive Astronom, lade det beroe, men glemde dog ei at forespørge mig, om ikke dog alle astronomiske Observationer lade sig forene med det gamle System, hvorpaa Man gav mig et meget beroligende Svar, der ikke lidet bestyrkede mig i den Formodning, at selv naar man skildte den Copernicanske Giætning fra al den Misbrug deraf er gjort, vilde den neppe findes mere antagelig, end de mange andre af det attende Aarhundredes Yndlings-Ideer, som jeg havde fundet aldeles forkastelige.

|A:282 Man vil heraf strax slutte, at jeg, baade som Historiker og Theolog, har en *gunstig Fordom* for Angreb paa det Copernicanske System, men denne Fordom frister mig ingenlunde til at tage videnskabelig Parti i en Materie, jeg ikke er voxen, og jeg skulde derfor ikke tale meer derom, hvis ikke *Recensionen* af Hr. *Aschlunds* Skrift om Verdens-Bygningen, syndes mig klarlig at vise, at det Copernicanske System virkelig maa staae paa saa svage videnskabelige Fødder, som Angriberen tillidsfuld paastaaer. Jeg forudsætter nemlig, at Rec. har været hvad jeg ikke er, en Copernicaner, velbekiendt med Grundene for sit System, og naar jeg nu seer, at han, langt fra enten at giendrive de gjorte Indvendinger, eller anføre andre Grunde, oprigtig tilstaaer, at Copernicanerne selv har seet sig nødt til omtrent at opgive *deres mest indlysende og almeenfattelige* Beviis, da undrer det mig naturligviis ikke længer, at jeg *ikke* har kunnet *fatte* deres *indlysende Beviser*, men vel skulde det undre mig, om Systemet, efter en saadan Bankerot, vil være istand til ret længe at vedligeholde sin Credit. Det vil da Tiden vise, og dertil overlader ei blot Historikeren, men ogsaa den bibelske Theolog det heller end gjerne, skiøndt det vist nok vilde more dem begge, hvis de kunde leve den Dag, at Copernicanerne maatte beraabe dem paa det i denne Sag saa bekiendte Bibel-Sted, (Josv. X. 13) for at vise, at *Solen* dog *engang* har *staaet stille*.

|A:283 Hvad der for Resten som Historiker vækker den Formodning hos mig, at Hr. Aschlund maa være paa det rette Spor, er især den Omstændighed, at han ingenlunde vil frakiende *Jorden*

al *Bevægelse*, men tvertimod hævde den en langsom Gang, der synes passende til dens bekiendte Tung-Færdighed, og skal kunne forklare den gaadefulde Foranderlighed i Compassets Misviisning paa samme Sted, til forskjellige Tider. Jeg kan nemlig ikke besinde mig paa nogen videnskabelig Giætning, der en Tidlang blev almindelig antaget, uden at der laae *noget Sandt* til Grund, og jeg vilde derfor altid, som Historiker, nære Tvivl om et astronomisk Systems Rigtighed, der enten vilde have Solen eller Jorden til at staae som en Støtte, hvorimod jeg har den bedste Formodning om Et, der sætter baade Himmel og Jord i Bevægelse, og angiver derved en naturlig Grund saavel til Vaklingen mellem de to hinanden udelukkende Systemer, som til Vanskelighederne ved begge. Er det nu derhos en *Kiends-Giærning*, at et Tidsrum af 600 Aar, som er den Omløbs-Tid A. tillægger Jorden, *udtømmer* de bekiendte Forandringer i vort Soel-System, da er det rimeligt nok, at Misviisningen vil udtømme sin Foranderlighed, og Jorden fuldføre sin Bane i samme Tids-Rum. I alt Fald kan det ikke nægtes, at Ideen er høist interessant, især fordi den ikke er et Luft-Castel, Man maatte reise til Maanen for at undersøge, men en geniask Formodning, som en omhyggelig Undersøgelse paa Jorden kan |A:284| og maa enten afbevise, eller urokkelig stadfæste, og derfor gjør det mig ondt, at Recensenten, langt fra at værdige denne Gienstand fortient Opmærksomhed, synes at ville affærdige den med blot Fornemhed, sigende, at han ikke finder sig fristet til at prøve en Theori, der er saa flygtig fremstilt. Jeg siger, det gjør mig ondt, men det er ikke for Sagens Skyld, thi den har allerede vundet betydelig derved, saa Hr. A's andet Skrift, ved Sammenligning af Observationer, og ved en fuldstændig Misviisnings-Tabel, særdeles har lettet *den Prøve* af Theorien, der skal gjøre Udslaget, det gjør mig kun ondt, fordi den Lærde ved saadan Ubillighed og Uklogskab formindsker den Agtelse, Dillettanterne burde have for det grundige Studium, og som vilde afnødes dem ved en modsat Fremfærd. Vist nok er hin Fornemhed saa sædvanlig i vore Dage, at den vel maa findes i sin Orden; men er Recensenten den Mand, jeg formoder, da havde jeg Grund til at vente en Undtagelse hos ham, der ikke pleier at foragte geniask Vink, var de end fremsatte med den mest poetiske Flygtighed, vel vidende, at det netop er saadanne Vink, som har foranlediget de grundigste Undersøgelser, og betinget de vigtigste Opdagelser. Jeg kan derfor ikke forklare mig denne ubehagelige Afgang fra en ypperlig Grund-Sætning, uden af den onde Lune, hvori Hr. A's haarde Udtryk om Copernicanerne øiensynlig har sat Rec. og jeg kan neppe tvivle paa, at han jo, ved at overveie Skriftet om Magnetens Forhold til sine Poler, selv |A:285| vil finde, at Gienstanden er alt for vigtig og interessant, til at det bør behandles, uden som en Bisag, hvorvidt en livlig Forfatter, tirret ved den tause Foragt hvormed Man ene har besvaret hans mærkelige Indvendinger, og sindrige Formodninger, burde i den Grad han har gjort, give sin Harme Luft eller ikke. Desuden, Ideen om

Misviisningen er saa interessant, og saa indgribende i det praktiske Liv, at blev den uændset i Danmark, vil den dog upaatvivlelig andensteds, f. Ex. i England, vække Opmærksomhed, og hvis Erfaringen, som maa findes rimeligt, i det Hele stadfæster og klarer den, var det jo dog en stor Skam for det Land, hvor den opkom, om vi først udenlands fra skulde lære at vurdere den. Om den i saa Fald vil eller ikke vil give det Copernicanske System sit Bane-Saar, maa jo være enhver sand Videnskabs-Mand ligegyldigt, da det naturligviis maa være hans Ønske, at hvad der ikke kan staae paa sine egne Been, maa falde, jo før, jo heller, og hans faste Overbeviisning, at hvad der videnskabelig lader sig bevise, kan i vore Dage lee ad alle Angreb, hvorved det kun klares og befæstes.

|Gskv:217 Til Slutning er det imidlertid neppe afveien at omtale Forholdet, eller rettere Mis-Forholdet, mellem det Populære og det Skolastiske, (det Folkelige og det Professorlige) i Videnskabeligheden, et Mis-Forhold, der, saavidt jeg veed, er eiendommeligt for Tydskland, men har desværre ogsaa taget Overhaand i vort Norden; og truer, efter min Forstand, med et Barbari. Naar |A:286 nemlig de Lærde enten ikke kan eller ikke vil skrive livlig og folkelig, men misbruge deres Skole-Kundskaber til at drille og trætte *de* Ulærde, der selv prøve paa at afsondre Kundskabs-Materien fra den skolastiske Form, da maa Følgen nødvendig blive Ringe-Agt hos de Ulærde for Skole-Studierne, og da dog, uden disse, hverken de vundne Resultater kan bevares, luftige Indfald skilles fra betydningsfulde Vink, eller videnskabelige Fremskridt gøres, saa er Mis-Forholdet aabenbar en bedrøvelig Ting. Vel gjør jeg ikke Professjon af Lærdom, og indrømmer gjerne, at jeg er kun en Lærling i den folkelige Fremstilling, men dog kiender jeg nok til begge Dele, for inderlig at ønske dem forenede, og for at skye saavel Anmasselsen og Løseligheden, der sædvanlig hænger ved den Ene, som Kryheden og Pedanteriet, der saa hyppig ledsager den Anden, saa jeg har grundet meget paa, hvordan det sørgelige Mis-Forhold kunde hæves. Det bedste Middel hertil har jeg fundet at ville være Oprettelsen af en *Høi-Skole* for populær (folkelig) Videnskabelighed, der holdt Universitetet i Skak, og holdtes ligedan af det, men da *Professorerne* naturligviis vilde ansee Sligt for et grueligt Indgreb i deres Privilegier, er der for Øieblikket ei |Gskv:218 mangansteds Udsigt til saa ønskelig en Ting.³ Indtil det skeer, |A:287 er der imidlertid ikke andet Raad, end at Skribenter, der, som jeg, naturlig har fundet deres Stade mellem de Lærde og Ulærde, gjøre Professorerne alvorlige Forestillinger om, hvad der ligesaavel tjener til deres egen Fred, som til sand Videnskabeligheds Fremme, og hvis de høilærde Herrer skulde være saa fornemme, at de ogsaa kun har storagtige Skulder-Træk tilovers for saadanne Forestillinger, da vil jeg ikke spaae dem ilde, men de komme sikkert til at fortryde det, paa en Tid, da Folkene saa gjerne drømme om *indbildte* Rettigheder, at de neppe vil opgive den virkelige og *umistelige Ret* de har, til aandelig at tjenes og ei tyranniseres,

omhyggelig at udvikles og ei fornemt at oversees af deres Lære-Mestre. Jeg er ingenlunde saa ubillig at ville vælte al Skylden paa den nærværende Professor-Slægt, thi af Historien veed jeg, at Mis-Forholdet er en gammel Skade, der har sin Rod i det trefoldige Tyranni, *Rom* har udøvet i Verden, det *Keiserlige*, nemlig, det *Pavelige* og det *Classiske*,⁴ men gjøre de Lærde ikke Bod, komme de ligefuldt til at bøde saavel for Fædrenes som for deres egne Synder, og har, naar de er advarede, sig selv det at tilskrive. I det attende Aarhundrede brystede Man sig vel af at have indført |A:288| Moders-Maalet i Videnskabernes Behandling, men hvad Man indførde, lignede dog ikke stort mere Folkenes end den classiske søde Moders (almæ matris) Sprog, thi det var øiensynlig et barbarisk Usprog, som det gamle Munke-Latin, eller dog kun et vist Noget, der, Høiskolen til liden Ære, maa kaldes *Skolemester-Stiil*. Selv i Ma|Gskv:219|thematiken, om hvis Klarhed der tales saa stoltelig, at Man skulde troe, der behøvedes ei meer af Hovedet end Øinene til at blive Professor i den, føres unægtelig saa barbarisk et Sprog, at det er en Ynk, og at Talen ikke falder bedre i Philosophien, der *skulde gjøre Alting klart*, det veed vi ogsaa ikkun alt for vel, saa vi behøve ikke at spørge om hvordan Sproget falder *imellem* Begge. Vel har Man tit nok fortalt os, at det kan ei anderledes være, da intet naturligt Sprog, men kun dette herlige *Konst-Sprog* er skikket til at udtrykke Kundskaben reent og bestemt, (exact og stringent) men det er jo ligevist, at kun Dunkelhed i Begreberne, eller Ukyndighed i Moders-Maalet, eller Lyst til at gjøre en Flue til en Elephant, eller lidt af alle Dele, kan virkelig ligge til Grund for Barbarismen. At skrive nogenledes populær (læselig) har Mesterne sædvanlig overladt til Drengene eller Handlangerne, der naturligviis kun gjør Vind i Værkstedet, naar de skal spille Mester, og naar nu en videlysten Mand blandt de Ustudeerte ledes paa Vild-Spor, enten ved Mørket i de barbariske Bøger, eller ved Blænd-Lygterne i de mere læselige, da lee Professorerne |A:289| ham sædvanlig ud, istedenfor at de smukt skulde bede ham om Forladelse, oprigtig beklage Savnet af gode, baade rigtige og læselige, Haand-Bøger, og gjøre Deres til at afhjælpe det, ved en ivrig Bestræbelse for selv at skrive paa eengang grundig og flydende, bestemt og fattelig.

Saaledes staaer aabenbar Sagen, som jeg griber den første den bedste Anledning til at lægge de Høilærde paa Hjerte, thi i nærværende Tilfælde er Mis-Forholdet mest kun tilsyneladende, da jeg paa den ene Side ikke skønner rettere, end at det mest er Sving, naar Rec. skylder Hr. A. for at have ladet sig narre af de populære Haandbøger, og jeg paa den anden Side kan indsee, at Hr. A. som *Mathematiker* af Professjon, hører i Natur-Videnskaberne selv til de studeerte Folk. Han har Nøglen til Skatkammeret tilfælles med sine Antipoder, og derhos bedre Hoved end de Fleste, saa, jo meer Man napper *ham*, des dygtigere vil han upaatvivlelig blive. Om Rec. har betragtet Sagen fra denne Syns-Punkt, og kun villet anspore Forf. til et flittigere Studium af Astronomi og Mechanik, hvortil han

kundgjør saa skønne Anlæg, og som vistnok udkræves, naar Sagen med *Newton* og alle Copernicanerne skal videnskabelig udfægtes, maa jeg vel lade uafgjort, men det veed jeg, at denne Forklaring vilde passe bedst til hans videnskabelige Charakter, og at den ei mangler al Grund, vil Man see ved at sammenligne Recensjonen med det Stykke Hr. A. har anført af det norske *Ma|A:290*gazin for Natur-Videnskaberne. Sammenligningen vil nemlig vise, hvor himmelvidt Recensjonen er fra at istemme hine ligesaa utaaelige som latterlige Bansættelser selv af de største Genier, som, uden at have *slæbt sig* til et Catheder, skulde vove kort og godt at meddele de Lærde deres Opdagelser, og det være os et godt Varsel for Hævelsen af det sørgelige Mis-Forhold inden vore Lande-Mærker!

N. F. S. Grundtvig.

1

Maa trykkes. I Kjøbenhavns Politieret d. 29de Decbr. 1830.

Holm.

2

Selv i Afguderiets gamle Dage var det dog *Aanderne de* talde om, der vilde synes kloge, saa det er ene de nymodens *rationalistiske* Theologer, der heller vil reise paa Haandværket til Maanen og alle Planeterne evindeligt, end være hos vor Herre, som Man, blandt andet, seer af Hr. Bretschneiders Sende-Brev til Stats-Manden.

3

I mange Aar var det en sød Drøm hos mig, at det Ridderlige Academi i *Sorø*, naar det opvaagnede af sin *Dvale*, vilde berige Danmark med en saadan folkelig Høiskole, og skiøndt Erfaringen synes at ville modsige det, opgiver jeg dog ikke Haabet om at opleve saa glædelig en Begivenhed.

4

Dette classiske Romer-Aag vil for Resten neppe brydes, før *levende Græsk (Ny-Græsk)* bliver de Lærdes Sprog istedenfor *dødt Latin*, men det hører ogsaa væsenlig til den *videnskabelige Reformation*, der snart maa finde Sted, hvor Man vil undgaae Barbariet.